

L'alpinist e perscrutader da la natira sursilvan

Placidus Spescha (1752–1833) vegn preschentà en in'exposiziun

PEIDER ANDRI PARLI / ANR

■ Dals 20 da november 2002 fin als 2 da favrer 2003 vegn mussada en il Museum grischun da la natira a Cuira in'exposiziun speziala, ch'è deditgada al pader benedictin Placidus Spescha. Plain mirveglias ed en moda particulara è Spescha i avant rund 200 onns novas vias: Sco emprim s'è el ristgà sin il Tödi, la muntogna la pli auta da la Surselva – però senza rivar fin sin il piz – e sin blers auters culms e munts. En cartas elavuradas cun premura ed en dunsainas da manuscrits ha el skizzà e descrit sias experientschas en las muntognas, sia lavur da prescrutaziun e ses sforzs per il svilup da la regiun natala. En moda impressiunanta quintan ils documents d'in temp da grondas midadas, da las relaziuns difficilas da l'uman cun ina natira aspra e da novas experientschas cun contemplar il mund giu dals piz da las muntognas – fin a Basilea u al Mar mediterranean sco che Spescha pretendeva. Per il 250avel anniversari da l'alpinist e perscrutader da la Surselva al deditgescha l'archiv chantunal ed il museum grischun da la natira in'exposiziun speziala.

Avdant e perscrutader da las Alps en ina

Ch'ins ha tschernì il museum da la natira per quest'exposiziun ha tenor *Jürg Paul Müller*, directur dal museum, da far cun l'affecziun da sia chasa per quellas tematicas, cunzunt per la perscrutaziun da las Alps. Dal 1991 ha ses museum p. ex. gidà a reactivar quella perscrutaziun. A Mustér è en seguit vegnì fundà il Forum da las Alps, ch'è adina en viadi. La perscrutaziun da las Alps è tenor Müller savens vegnida fatga da persunas che n'abitavan betg en las muntognas sco p. ex. ils Englais.

La vista dals indigens sin lur agens culms e munts mancava. E perquai è Spescha uschè interessant. El era perscrutader da las Alps ed abitant da quellas regiuns muntagnardas en ina. En il titel da l'exposiziun vegn el numnà mo Placidus Spescha e betg Placidus a Spescha – sut quel num al enconuschan ins en sasez. Il motiv ch'ins ha laschà davent quel a è tenor *Ursula Brunold*, adjunct da l'archiv chantunal, quel, che Spescha sez haja duvrà quel à (quai mussan divers documents) mo en contact cun indigens. Las chartas per ses amis ordaifer la Surselva ed il Grischun ha el adina segnà be cun Spescha.

In incendi cun consequenzas

L'exposiziun è structurada en trais blocs cun mintgamai trais fin quatter temas. L'emprim bloc «In temp da grondas mi-

dadas» mussa las tensiuns che han acumpagnà la midada dal 18avel al 19avel tschientaner. Il segund bloc tematisescha la relaziun difficila da l'uman da lez temp cun la natira, ed il terz bloc è deditgà a la prestaziun da Spescha tar la conquista dals pizs ils pli auts sco che l'atura e concepida da l'exposiziun, Ursula Scholian Izeti, ha declerà a la pressa. La vita da Spescha aveva bellas e main bellas varts. Tar las main bellas tutgan l'incendi da la claustra en l'onnda guerra 1799 ed il exil suandant a Puntina. Spescha ha stuì vesair co ch'ils Franzos, ch'el admirava fitg, han dà fieu la claustra ed il vitg da Mustér per chastiar ils purs indigens che s'avevan s'opponì cunter lur domini ed han uschia destrui er ina gronda part da si'ovra da vita. Tranter auter han las flammes ruinà sias ponderaziuns e preparaziuns per in rumantsch surregional. Da l'autra vart

ha Spescha emperndì a dissegnar en l'exil a Puntina, nua ch'ils Austriacs l'han manà pervi da sia veneraziun per ils Franzos – ma er pervi da sias abilitads cartograficas.

Istorgia che viva

L'archiv claustral da Mustér e l'archiv chantunal dal Grischun a Cuira possedan passa 50 tractats e toms da manuscrits dal pader da Mustér. Mo ina pitschna part d'els è accessibla en moda stampada a las lecturas ed als lecturs dad oz. Entant ch'ins po cun ediziuns modernas reproducir ses texts cumpletmain e pled per pled, èn els en ediziuns veglias savens vegnids midads fermamain. Cun numerus duns ad emprest da l'archiv claustral da Mustér e da l'archiv chantunal dal Grischun vul l'exposiziun en il museum grischun da la natira render attent a la valor dals

Tablas tematicas mainan l'aspectatura e l'aspectatur tras l'exposiziun e bittan glisch sin dumondas ch'èn anc oz da relevanza per il Grischun, uschia p. ex. l'impotenza da l'uman envers la natira stgadagnada u la smanatscha dal luf.

FOTO P. A. PARLI

documents originals. Grazia ad els pon novas dumondas manar ad invistas adina puspè sorprendentas: Istorgia che viva. Cun sia varietad tematica sa drizza l'exposiziun dad *Ursula Scholian Izeti* ad in spectrum vast da visitadras e visitaders, ch'èn interessads vi da la relaziun cun la natira e vi da l'istorgia. A gruppas vegnan offerids guides spezials suenter preannunzia (tel. 081 257 28 41).

Il tat dal rumantsch grischun

Placidus Spescha po atgnamain vegnir numnà il tat dal rumantsch grischun. Influenzà da las ideas modernas ed innovativas da la revoluziun franzosa aveva'l cumenzà a stgaffir in rumantsch surregional. Ina naziun è mo ina naziun sch'ella ha in'atgna lingua, era ina da las maximas da quel temp. E gia che Spescha resguardava ils Rumantschs sco naziun è el sa mess vidlonder a crear ina furma da lingua cuminaivla per tut las valladas rumantschas – ina tala mancava nempè. El aveva gia fatg ina gronda part d'in pledari e d'ina grammatica cur ch'ils Franzos han dal 1799 mess en fieu e flomma la claustra da Mustér – e bleras da sias lavurs. Turnà da l'exil austriac ha el gi gronda fadia da chattar la storta cun la vita en claustra. Bain ha el anc ina giada cumenzà a notar sias ponderaziuns linguisticas, ma – u che la vita era massa curta u che ses tschaffen era stalivà – sia lavur davart il rumantsch surregional è restada fragment.